

Miten ehkäistä laman hyvinvointia rapauttavat vaikutukset? — Mitä opittiin 1990-lamasta -seminaari Tieteiden talossa Helsingissä 25.5.2009

Sosiaalilääketieteen yhdistys järjesti yhdessä Sosiaalipoliittisen yhdistyksen kanssa 25.5.2009 Tieteiden talossa Helsingissä avoimen keskustelutilaisuuden ”Miten ehkäistä laman hyvinvointia rapauttavat vaikutukset? Mitä opittiin 1990-lamasta”. Tilaisuuden tarkoituksena oli herättää keskustelua siitä, miten taloudellisen taantumun aiheuttamia hyvinvoinnin menetyksiä voitaisiin ennaltaehkäistä, ja pohtia 1990-luvun laman opetuksia hyvinvointipoliittikan kannalta sekä sitä, miten yhteiskunnallinen konteksti tuolloin erosi nykyisestä. Tilaisuus keräsi noin 70 osallistujaa ja median edustajia.

Tilaisuuden johdantoalustuksen piti Palkansaajien tutkimuslaitoksen johtaja Jaakko Kiander, jonka puheenvuoron otsikko oli ”Laman taloudelliset seuraukset, taloudellinen näkökulma miten nykytilanne poikkeaa 1990-luvun tilanteesta?”. Keskeiseksi erottavaksi tekijäksi 1990-luvun laman ja nykyisen laman välille Kiander nosti laman kansainväliset mittasuhteet. Edellinen lama oli lähinnä Suomeen ja Ruotsiin rajautuva ”kotitekoinen kriisi”, kun taas nykyinen lama on globaali.

Lisäksi Kiander totesi julkisen talouden tasapainon vaihtelujen ol-

leen 1990-luvulla suuria, mutta nykyisessä taloudellisessa tilanteessa heilahtelua hillitsee matala korkotaso ja valuutan vakaus. Talouden sopeutumista 1990-luvulla pahensi korkea korkotaso yhtä aikaa vahvan markan kanssa, nykyisessä taantumassa korkotaso on pidetty matalalla, mutta vahva euro heikentää kilpailukykyä. Nykyisen laman globaaliuden takia vientimarkkinoiden tilanne on synkkä. Suomen kaltaiset teollisuusmaat kärsivät kansainvälisen viennin supistumisesta: kuluvana vuonna Suomessa vienti on vähentynyt noin 30 prosenttia. Työttömyyden kasvun odotetaan kuitenkin olevan nyt vähäisempää kuin vuosina 1991–1994 ja vientiteollisuuden vaikeuksien aiheuttama työttömyys kohdistuu lähinnä miehiin. Kianderin mukaan meneillään oleva lama tulee myös johtamaan Suomen talouden merkittävään rakennemuutokseen, jossa perinteisen teollisuustuotannon merkitys supistuu ja tuotanto siirtyy halvempien tuotantokustannusten maihin. Kun uutta Suomen 1990-luvun lamasta ylös vetänyttä elektroniikkateollisuuden kaltaista teollisuuden alaa ei ole näköpiirissä, kansantalouden rakennetta tulee painottaa kohti palvelutuotantoa.

Laman seurauksena valtio väistämättä velkaantuu, mutta velkaantumisen tullee olemaan vähäisempää kuin muissa teollisuusmaissa. Kiander arveli myös, että valtion elvytys- ja työllistämistoimet pysyvät varovaisina, kun taas Yhdysvalloissa on kaavailtu mittavia elvytystoimia. Tästä lienee etua sikäläiselle teollisuudelle ja Eurooppalaisen teollisuuden kasvu voikin jäädä hitaaksi. Lisäksi hitaankin kasvun vaikutukset julkisiin palveluihin saattavat näkyä viiveellä. Kiander

totesi, että jo 1990-luvun laman aikana hyvinvointipalveluiden taso ja resursointia karsittiin voimakkaasti ja nykyisessä lamassa talouden taantuminen näkyy kuntien säästötoimenpiteiden käynnistämisenä hyvinvointipalveluissa. Kianderin mukaan uhkana on, että uusien säästötoimenpiteiden käynnistämien voi johtaa kestävämpiin tilanteisiin arjen toimintaympäristöissä, kouluissa, päiväkodeissa, sekä terveys- ja sosiaalipalveluissa.

Tutkimusprofessori Jussi Simpura Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselta alusti aiheesta ”Muuttuvatko lamat ja niiden turvajärjestelmät?”. Simpura esitti, että viime laman aikaisista kokemuksista olisi voitu ottaa enemmän opiksi terveyden ja hyvinvoinnin turvaamiseksi tarkoitettujen järjestelmien kehittämisessä. Kokonaiskuvan saaminen siitä, mitä lama itse asiassa uhkaa on vaikeaa. Tutkimustietoa ei ole esimerkiksi siitä, miten talouslama vaikuttaa turvallisuuteen tai onko talouslamalla ympäristövaikutuksia. Hypoteesina on esitetty kulutuksen vähenemistä ja ympäristöystävällisten investointien vähenemistä. Simpura viittasi Suomen Akatemian tutkimusohjelmaan ”1990-luvun talouslama” jonka johtopäätöksiin kirjattiin sosiaali- ja terveyspalvelujen peruspiirteiden säilyneen laman aiheuttamassa koettelemuksessa.

Sosiaali- ja terveyspalvelujen sopeutumisessa Simpura korosti ohjelmassa saatua tutkimustulosta, jossa oli hahmoteltu kahdeksan eri strategiaa, joiden avulla lamaan voi pyrkiä sopeutumaan: Lama voi tarjota tilaisuuden perustella uudelleen pitkään vireillä olleita uudistustarpeita (uudelleen perustelun strate-

gia); johtaa pyrkimykseen kohentaa hädänalaisten elinoloja parantamalla tilapäistoimilla vaikeuksissa olevien toimeentuloa ja työllisyyttä (elinolostrategia); säästöihin palvelujärjestelmämenoihin (kulujenkarkailustrategia); tulonlähteenetsintään muun muassa asiakasmaksuisissa (tulojenkartuttamisstrategia); palvelujärjestelmän tuottavuuden parantamiseen (tehokkuusstrategia); esimerkiksi massamuutosta johtuvaan väestörakenteen muutokseen valmistautumiseen palvelujärjestelmän osalta (rakennuudistusstrategia); innovatiivisten vaihtoehtojen etsimiseen (vaihtoehtojen strategia) tai jyrkistä uudelleenjärjestelyistä pidättäytymiseen, jolloin luotetaan systeemin kykyyn löytää ratkaisuja oman rakenteensa varassa (odotetaan ja katsotaan – strategia). Nämä strategiat ovat Simpuran mukaan nykyilmassakin käytökelpoisia. On kuitenkin huomattava, että hyvinvoinnin ja terveyden alueella eräät peruspalvelut ja etuudet ovat jääneet edellisen laman supistusten jälkeiselle matalalle tasolle, eikä näistä ole enää 1990-luvun tapaan varaa leikata.

Monitahaisen esityksen loppu-tyteenvedossa Simpura totesi, että talouslaman kaltaisen ilmiön vaikutukset terveyteen ovat vaikeasti hahmoteltavissa, sen sijaan laman vaikutukset ihmisten yleiseen hyvinvointiin ja sosiaalisiin suhteisiin ovat selkeämpiä. Syvimät ja pitkäkestoisimmat vaikutukset koetaan siellä, missä lama sysää pysyvästi työelämän ulkopuolelle niukan toimeentulon varaan.

Erikoistutkija Marita Sihto Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselta pureutui terveyspolitiikan kysymyksiin esityksessään ”Voidaanko terveyspolitiikalla ennaltaehkäistä sosioekonomisia terveyseroja? Miten terveyspolitiikan tulisi uudistua?”. Sihto pohti esityksessään sosiaali- ja terveyspolitiikan toimintatapoja ja itseymmärrystä laman tuottamassa

uudenlaisessa tilanteessa etenkin sosioekonomisten terveyserojen näkökulmasta. Väestön elinolojen parantaminen on eräs keino terveyden eriarvoisuuden vähentämisessä, mutta terveyseroihin on vaikea vaikuttaa suoraan. Lisäksi ymmärrys terveyserojen olemassaolosta ja erityispiirteistä on yleisesti ottaen Suomessa niukkaa.

Sihto pohti esityksessään erilaisten terveyseroihin vaikuttavien determinanttien keskinäissuhteita aina fysiologisista taustatekijöistä psyko- ja ekososiaalisiin tai rakenteellisyhteiskunnallisiin tekijöihin. Hän pohti myös sitä, miten näihin erilaisiin ja eritasoisin taustatekijöihin voisi vaikuttaa. Sihto esitti, että terveyseroja olisi hyvä kaiken kaikkiaan arvioida monitasoisemmin. Ensinnäkin terveyspolitiikan tasolla tulisi arvioida sitä, halutaanko korostaa talouskasvua vai pikemmin laadun kasvua. Paradigman tasolla olisi arvioitava ja käsitteellistettävä terveyteen vaikuttavien moninaisten determinanttien vaikutuksia paremmin ja käytännön tasolla pitäisi siirtyä yksilöllisten riskitekijöiden arvioinnista yhteiskunnallisten riskitekijöiden huomioonottamiseen.

Sihto totesikin, että valtakunnallisen tason toimijoiden tulisi selvittää ajatuksensa terveyspolitiikan sosioekonomisia terveyseroja ennaltaehkäisevistä toimintatavoista ennen kuin paikallistason toimijat voivat niitä omaa erityisasiantunteustaan hyväksikäyttäen soveltaa. Lopuksi Sihto esitti tärkeän kysymyksen siitä, keitä terveyspalvelujärjestelmä itse asiassa palvelee, kun käyttömaksut tuovat pienen hyödyn kunnalle, mutta voivat luoda yksilölle suuren esteen hoitoon päälle.

Yksikönjohtaja Heikki Hiilamo Diakonia ammattikorkeakoulusta puhui seminaarissa aiheesta ”Kolmannen sektorin rooli laman kärsimysten lievittämisessä”. Hiilamo

esitteli Viimeisellä luukulla -tutkimushankkeen tuloksia. Hankkeessa on todettu, että diakonian asiakkaat ovat pudonneet muiden turva-verkkojen läpi. Tieto siitä miten ja miksi näin on tapahtunut voi auttaa kohdentamaan palveluja paremmin. Kesällä 2009 ilmestyneessä Sairas köyhyys -kirjassa esitellään huonoosaisten terveyspalveluja, tai niiden puutetta.

Hiilamo pohti yleisemmin kolmannen sektorin roolia hyvinvointivaltiossa korvaavana tai täydentävänä toimijana. Kolmannella sektorilla tarjotut palvelut myös vaihtelevat ammattimaisesta enemmän vapaaehtoistyöhön perustuviin. Lisäksi alueelliset erot kolmannen sektorin resursseissa ja toimintamalleissa ovat suuria. Hiilamo tiivistikin kolmannen sektorin mahdollisuudet lievittää laman kärsimystä ajatukseen alueellisen yhteistyön hengestä.

Hiilamon mukaan keskeistä kolmannen sektorin toiminnassa olisi kunnan, seurakunnan ja muiden paikallistason toimijoiden yhteistyö ja yhteiskunnallisiin kysymyksiin vaikuttaminen. Alueelliset toimijat tuntevat paikkakuntansa ongelmat ja useilla paikkakunnilla seurakuntien taloustilanne on hyvä. Mahdollisuuksia auttamiseen siis on. Hiilamo ehdotti auttamisen tehostamiseksi esimerkiksi seurakuntien diakoniatyön profiloimista erityisesti alueellisten ongelmien purkamiseen. Lisäksi hän toivoi kannustusta uudenlaisiin innovaatioihin auttamistyössä – alhaalta ylöspäin kulkeneet ideat ovat olleet toimivia, kuten velkaneuvonta takuusäätiosä.

Viimeinen puhuja, Helsingin yliopiston kaupunkisosiologian professori Matti Kortteinen ihmetteli ääneen miten samankaltaisiin johtopäätöksiin Hiilamon kanssa hän oli päätenyt. Esitelmässään ”Laman pitkä varjo – pitkäaikaisen työttömyyden rakenteellisista seu-

rauksista” Kortteinen kertoi lamaan työttömien selviytymisestä, kaupunkirakenteen eriytymisestä, rakenteellisen muutoksen itseään vahvistavasta luonteesta ja palvelujärjestelmän ongelmista.

Kortteinen totesi edellisen laman työttömien selvinneen verrattain hyvin, mikäli taloudellinen ja sosiaalinen kannattelu toimi ja työttömyys oli tarpeeksi lyhytkestoista. Kahden vuoden työttömyyden jälkeensä perusturvan heikentyminen alkoi näkyä työttömien hyvinvoinnissa ja kumuloituvan huono-osaisuuden todennäköisyys kasvoi. Työttömyyden ja sairastavuuden eli alentuneen työkyvyn välillä oli nähtävissä kehä, jossa molemmat ruokivat toisiaan.

Kaupunkirakenteessa tämä työttömyyden ja sairastavuuden, siis huono-osaisuuden lisääntymi-

nen näkyi alueellisena eriytymisinä. Erityisen huolestunut Kortteinen oli uusista tutkimustuloksista, joiden mukaan huono-osaisuuden kasautuminen tietyille alueille on myös itseään uusintava ilmiö. Kortteisen mukaan edellinen lama toi tullessaan pysyviä muutoksia pääkaupunkiseudun kaupunkirakenteeseen. Palvelujärjestelmä on Kortteisen mukaan pulassa huono-osaisuuden alueellisen kasautumisen haasteen edessä, tämä näkyy tutkimuksissa terveydenhuolto- ja koulutusjärjestelmistä. Reagointi näihin pyryihin kaupunkirakenteen muutoksiin vaatisi alueellista kaupunki-, sosiaali- ja terveystaloutta.

Loppukeskustelussa oli aktiivista ja tilaisuuden päätteeksi ehdotettiin, että Sosiaalilääketieteen yhdistys ja Sosiaalipoliittinen yhdistys jatkaisivat laman vaikutusten seu-

rantaa käynnistämällä aiheesta seminaarisarjan. Seminaarissa sovittiin alustavasti, että sarjan seuraava seminaari järjestetään loppusyksystä 2009.

Niiden puhujien, jotka antoivat suostumuksensa, esitykset on viety Sosiaalilääketieteen yhdistyksen kotisivuille www.socialmedicine.fi.

TUULIKKI VEIKKO
THL, Palvelujärjestelmän arviointi

ANNA ALANKO
*Sosiologian laitos
Helsingin yliopisto*

LOTTA HAUTAMÄKI
*Sosiologian laitos
Helsingin yliopisto*

ILMO KESKIMÄKI
THL, Palvelujärjestelmät